

Enuntziatu parentetikoan balio polifonikoa Koldo Mitxelenaren prosan

Agurtzane Azpeitia Eizagirre
Mondragon Unibertsitateko irakaslea

Artikulu honek bi helburu ditu: a) enuntziatu parentetikoek esataria bikoiztu eta ahots (eta ikuspegi) ezberdinak bere diskurtsoan sartzeko Koldo Mitxelenari egitura egokiak gertatzen zaizkiola aztertzea eta adibideen bidez frogatzea batetik; b) enuntziatu parentetikoan balio polifoniko hori, hondarrean, esatariaren argudiatzean aurrera egiteko estrategia eraginkorra gertatzen zaiola agerian jartzea bestetik. Izan ere, aztergai izango dugun egitura honi esker, aldi berean bi diskurtso zati gurutzatuko dira eta, ondorioz, bi interpretazio-lerrori ateak irekiko zaizkio. Horietako batek, parentetikoaren egitura daramanak, esatariaren argudiatze-haria norabideratuko duela ikusiko dugu

GAKO-HITZAK: Enuntziatu parentetikoa · Polifonia-gertakaria · Dialogizitatea · Heterogeneotasuna

Parenthetical statements and their polyphonic significance in the prose of Koldo Mitxelena

The present article has two main objectives: i) To demonstrate that parenthetical statements are used by the Basque linguist to insert different voices and perspectives through the doubling of the addresser; ii) to prove that the alluded polyphonic discursive strategy helps the addresser expand his discursive argumentation. Through the calculated use of interpolative structures two different discourses traverse and, hence, two purported interpretations are allowed. The article posits that it is the language contained in parenthetical statements which is loaded with the addresser's argumentative line.

KEY WORDS: Parenthetical statements · Discursive polyphony · Dialogic discourse · Heteroglossia.

Jasotze-data: 2012-05-15. *Onartze-data:* 2012-10-11.

1. Sarrera

Ondorengo lerroetan, Koldo Mitxelenaren diskurtsogintza neurri batean ezaugarritzen duten egitura parentetikoak izango ditugu hizpide. Egitura parentetikoak definitzerakoan maiz esan izan da egitura hau «ken daitekeela» edo kendu arren perpausaren egiturak zuzena izaten jarraitzen duela (Linares, 1974; Mounin, 1974). Perpausaren barneko mugetatik atera gabe, eta perpausaren egitura sintaktikoa gainditu gabe, egiazkoa izan liteke definizio hori, baina Koldo Mitxelena bezalako maisu batek bere diskurtsoan aurrera egiteko, batere behartu gabe, egitura jakin horietara jotzen badu, diskurtsoaren ikuspegitik egitura horiek funtzio garrantzitsua dutelako egiten du.

Beraz, artikulu honetan enuntziatu parentetikoek diskurtsoan dituzten eginkizunetatik bat¹ izango dugu azterkizun. Agerian jarri nahi dugu enuntziatu parentetikoak Koldo Mitxelenaren diskurtsoan ahots eta ikuspegi ugari txertatzeko bitarteko eraginkorrek direla, eta horrek, itxuraz bakarrizketa den diskurtsoari, dinamikotasun handia eransten diola. Bakarrizketa izan baitaiteke elkarrizketatua, besteren hitz eta hotsak barne hatzen dituen eta, gainera, norentzakoarekin zuzeneko harremana (eta elkarrizketa) testutik bertatik «imitatzen» eta bideratzen duena.

Bi helburu nagusi ditu, bada, artikulu honek: a) batetik, enuntziatu parentetikoak Koldo Mitxelenari esataria bikoiztu eta ahots (eta ikuspegi) ezberdinak norbere diskurtsoan sartzeko egitura egokiak gertatzen zaizkiola agerian jartzea; b) enuntziatu parentetikoaren balio polifoniko hori, hondarrean, esatariaren argudiatzean aurrera egiteko estrategia eraginkorra gertatzen zaiola azaleratzea; izan ere,aldi berean, egitura honi esker, bi interpretazio-lerrori ateak irekiko zaizkio, eta horietako batek, parentetikoaren egitura daramanak, esatariaren argudiatze-haria norabideratuko duela ikusiko dugu.

Goian aipatutako helburuak lortzeko, Koldo Mitxelenaren liburu- eta zinemakritiketarik ateratako adibideez baliatuko gara, eta artikulu honetan honako ibilbidea egingo dugu:

- Hasteko, lan honetan darabiltzagun kontzeptu eta ildo nagusiak kokatuko ditugu marko teoriko batean. Batetik, enuntziatua subjektu bakarrak igortzen duen ideia alde batera utzi eta diskurtsoaren ikuspegi elkarrizketatuaren edo dialogismoaren aldeko apustua egingo dugu, eta marko horretan, bereziki, polifonia-gertakaria izango dugu hizpide. Bestetik, lanean darabilgun «enuntziatu parentetikoa», labur-labur hesitzen eta ezaugarritzen saiatuko gara, maiz «parentetiko» terminoarekin batera eta nahasian intziso, tarteki edo intzidental terminoak agertzen baitira (ikus Azpeitia, 2010)
- Segidan, enuntziatu parentetikoek Koldo Mitxelenari esataria bikoiztu eta ahots eta ikuspegi ugari bere diskurtsoan sartzeko aukera eskaintzen diotela ikusiko dugu, bai eta izaera polifoniko honek esatariaren argudiatze-haria, neurri batean, norabideratzen duela ere.

---

1. Lan hau ikerketa zabalago batean oinarritzen da, *Koldo Mitxelenaren euskal prosako diskurtso-estrategiak: enuntziatu parentetikoak* (Azpeitia, 2010) izenburua daraman doktorego-tesia du oinarri.

2. Marko teorikoa

Bakhtine-z² geroztik, enuntziatua subjektu edo enuntziatzaile bakarrak igortzen duen ideia alde batera utzi dute hizkuntza-teoriek eta diskurtsoaren ikuspegi elkarrikketatuen aldeko joera nabarmendu; itxuraz bakarrizketa den diskurtsoetan ere antzeman daiteke esatariak enuntziatzaileekin nahiz norentzakoarekin³ bideratzen duen fikziozko elkarrizketa. Eta guk enuntziatu parentetikoak aztertzeke ezinbestekoa dugu ikuspegi horretan oin hartzea; corpusak⁴ adieraziko digun bezala, egitura jakin honek esatariaren bikoizte bat dakarrelako eta besteren ikuspegiak diskurtsoan txertatzeko ez ezik norentzakoarekin elkarrizketa bideratzeko estrategia ere bihurtzen delako.

2.1. Bakhtine: dialogismoa edo ikuspegi elkarrizketatua⁵

Hasieratik bertatik baieztatu nahi dugu egitura parentetikoaren erabilera, gure ustez, diskurtso edo berbaldi mailakoa dela eta, beraz, ezin azter daitekeela gramatikazko ikuspegi soiletik, hizkuntzaz kanpoko egoera eta ekoizpen-baldintzak gibelean utzita (Azpeitia, 2010). Eta baieztapen hori ez da enuntziatu parentetikoaren azterketara bakarrik mugatzen, hizkuntza bere osotasunean aztertuko bada, ezingo da enuntziatio-testuingurua alde batera utzi; testuinguru horretatik at, hizkuntza balizko aukera abstraktua besterik ez baita «n'est que la possibilité de la langue» (Benveniste, 1970: 14). Perpausetik, gramatikaren objektu abstraktutik, komunikazio unitaterik txikienera, hots, enuntziatura, jauzi egin beharra dugu.

Bakhtine-ren ustez (1979), enuntziatua bere enuntziatio-testuingurutik bereiztea akats handia litzateke, hizkuntza komunikazio-truke zehatzean agertzen baita eta hurbileko gizarte-egoerak enuntziatua bera mugatzen baitu. Enuntziatu oro elkarrekin uztartuta dauden bi alderdiz osatuta dago: hizkuntza-materiaz eta enuntziatioaren testuinguru jakinez. Hizkuntza alderdiari bakarrik erreparatzean kontuan izan beharreko bi ñabardura nagusi saihesten ditugu: esataria gizartekoa dela, gizaki soziala, eta enuntziatua beti norbaiti zuzenduta dagoela, norentzako baten menpe dagoela, hain zuzen ere. Eta Bakhtine-k, bereziki, azken alderdia (norentzako baten menpe egotea, alegia) nabarmentzen du *dialogismoa* bere egin eta bere teoriaren ardatz bihurtzeko.

---

2. Autorearen izena, gutxienez, bitara ikusi dugu idatzita: *Bakhtine* nahiz *Bajtin*.

3. Kerbrat-Orecchioni (1986, 1998), Enuntziatioaren Hizkuntzalaritzaren barnean kokatu ohi den autorea, hartzaile-norentzakoaren konplexutasunaz jabetzen da. Norentzako diogunean honako hau adierazi nahi dugu: esatariak mezua igortzean gogoan duen gizabanakoa; norentzat egiten duen bere mezua, alegia. Honekin txandakatzen ditu esatariak bere zereginak. Esatariak berariaz hautatzen du, buruan duen norentzako hipotetikoa da, izan ere.

Norentzako terminoa Escandellentzat (1993) ere ez da erabat hartzailearen parekoa. Norentzakoak bakar-bakarrik gizabanakoak izendatzen ditu, ez deskodetze-mekanismoak, esate baterako. Norentzako ez da, bestalde, entzule soila, entzulea hizkuntza-kode jakin bat aditzeko gaitasuna duen edonor baita; norentzako, berriz, mezua igorri zaiona (esatariak gogoan duena) eta, beraz, komunikazioa (eta esatariaren diskurtsoa) baldintzatuko duena da.

4. Guk tesian (Azpeitia, 2010) azterkizun izan dugun corpusa Koldo Mitxelenaren kritikak izan dira, liburu- eta zinema-kritikak (edo iruzkinak); hain zuzen, Euskal Editoreen Elkarteak kaleraturiko Klasikoen Saileko 21, 22 eta 23 zenbakiak dituzten liburuxketan jasotakoak.

5. Garrok (2008) eta Ozaeta (2010) Bakhtine-ren kontzeptu hau euskarara aldatzeko «dialogismo» terminoa hobetsi dute eta guk ere bateratze aldera beste horrenbeste egingo dugu.

Gatozen, labur-labur bada ere, adigai hori zehaztera, enuntziatu parentetikoan izateko arrazoia (diskurtsoan duten eginkizuna) horren ulerkeraren muinean agertzen baita. *Dialogismoa* zehatz-mehatz definitzea, ordea, ez da batere erraza, interpretazio ugari izan baititu:

La ambigüedad sugestiva del término ha hecho correr ríos de tinta: la trayectoria no lineal del pensamiento de Bajtin da lugar a ello, y tanto si lo consideramos como relación entre intenciones —autorial y heroica—, voces, enunciados o estilos, tal concepto admite una gran variedad de interpretaciones (Grande Rosales, 1994: 57).

Ulerkerak ulerkera, pixka bat zehazteko asmoz, gatozen dialogismo hitzaren etimora:

Dialogismo: figura retórica y especie de prosopopeya, que se comete cuando, sea supuesto o verdadero, dirigiendo a solas un pensamiento, se hace preguntas y respuestas como si hablase con otro. Es voz púramente latina, *Dialogismus* (Diccionario de Autoridades).

Definizio horrek erakusten digu «dialogismoa» ikuspegi elkarrizketatu bezala ulertu behar dugula. Izan ere, «gizakia» ezin uler dezakegu gainerako gizakietatik aparte, gainerako gizakiekin lotzen duen harremanetik at. «Nia» zerbait bada, «zu» eta «hi» batzuk daudelako da, «L'êtr e même de l'homme (extérieur comme intérieur) est une communication profonde. Être signifie communiquer (...) Être signifie être pour autrui et, a travers lui, pour soi» (Bakhtine, 1979: 311). Ikuspegi honetatik abiatuz, diskurtsoa —eta enuntziatu parentetikoak ere bai— ez daiteke esatariaren ikuspuntutik soilik aztertu, komunikazio-trukean bakararra balitz bezala: berbaldia «hitzezko interakzio» bezala aztertu behar da:

Un énoncé vivant, significativement surgi's un moment historique et dans un milieu social déterminés, ne peut manquer de toucher á des milliers de fils dialogiques vivants, tissés par la conscience socio-ideologique autour de l'objet de tel énoncé et de participer activement au dialogue social (Bakhtine, 1979: 100).

Bakhtine-ren ustez, hizkuntzan ez dago hitzik (hiztegieta salbu) neutroa dela esan daitekeenik; guztiek, inolako salbuespenik gabe, besteren hitzetan oin hartzen dute. Esatari batek zerbait dioenean, ezin pentsa dezakegu «esan duena esaten lehena» izan denik. Esandako hori, jada, besteren batek ahotan hartu izan du, eztabaidatu, iruzkindu... izan du. Esatariak diskurtsoan darabilen mintzagaia edo objektua da, hain zuzen Bakhtine-k dioen «le lieu où se croissent, se rencontrent et se séparent des points de vue différents, des visions du monde, des tendances» (Bakhtine, 1979: 301). Hau da, besteren hitz eta diskurtsoak norbere diskurtsoan gurutzatzen dira; besteren berbaldiak geuretu (asimilatu), landu, jorratu, hausnartu, baztertu, osatu, zehaztu... egiten ditugu; gure diskurtsoa, izan ere, besterenaren erantzuna da, batek ezin du ekidin aurreko diskurtsoekiko lotura.

Gainera, badirudi diskurtsoa edo berbaldia ez dagoela aurreko berbaldiekin bakarrik uztartuta, ondorengoekin ere uztartuta dago: «Est relié non seulement aux mailons qui le précèdent⁶ mais aussi á ceux qui lui succèdent» (Bakhtine, 1979: 302).

---

6. Bakhtine-k dioena «testuartekotasun» adigaiarekin lot dezakegulakoan gaude.

Gure enuntziatuek, bada, datozen edo etor daitezkeen enuntziatuak eskatzen dituzte, hots, etor daitezkeen enuntziatuen erantzuna aurreuposatzen dute. Bestela esan, guk enuntziatua sortzen eta igortzen dugunean, norentzakoak (balizkoak nahiz errealak) eman liezazkiokeen erantzun eta kontrako arrazoiak ere aintzat hartzen ditugu; beren erantzunaren arabera doitzen ditugu. Beraz, diskurtsoa zuzentzen zaion horrek eman diezazkiokeen erantzunek esatariaren enuntziatua (eta diskurtsoa, noski) baldintza dezakete eta haren antolamenduan eragin. Nola? Hark izan ditzakeen gaizki ulertu eta kontrako argudioak saihesteko, gure berbaldia etengabe ñabartuz, birformulatuz, azalduz, zehaztuz... Azken batean, norentzakoari berari oharra eginez eta, beraz, esatariak norentzakoarekin elkarriketa edo «dialogoa» imitatuz. Eta egiteko edo funtzio hori da enuntziatu parentetikoek diskurtsoaren harian betetzen dutena, beste egiteko batzuekin batera.

Ñabardurak, birformulazioak eta esatariarenaz gain besteren ahotsak diskurtsoan tartekatzea edo txertatzea, gainera, esatariak ez du beti hurrenez hurren egiten; zenbaitetan —enuntziatu parentetikoekin gertatzen den bezala—, gurutzaketan⁷ bidez tartekatzen ditu.

Este [es] el principio de lo que será su concepto de dialogía, el con/y, el intercambio y cruce, desplazamiento de contigüidades y alternancia de voces. La heterogeneidad *simultánea*, el tiempo y el espacio (Zavala, 1996: 14) (Etzana gurea da).

Bakhtine-ren ikusmoldetik, gure aztergaiari begira, ondoriozta dezakegu norentzakoak eragozpenak eta oztopoak jartzeko ahalmena duela eta hori ere oso kontuan izan behar duela esatariak bere diskurtsoa eta argudio-haria eratzeko orduan. Grize-k (1982: 246) «objecteur en puissance» deritzo; izan ere, norentzakoak, esatariak sortu eta igorritakoari eragozpenak jar diezazkioke eta kontrako arrazoiak bideratu. Ondorioz, esatariak sortzen duen berbaldia ez du komunikatu nahi duen horren gainean bakarrik sortzen; horrez gain, norentzakoaren arabera ere doituko du, norentzakoaren balizko diskurtsoa bere diskurtsoan aurreratu eta birsortuz⁸.

Honenbestez, ezin dezakegu, inolaz ere, norentzakoaren parte-hartzaile pasiboa bailitzan aztertu, esatariari entzutera mugatzen den osagaia bailitzan. Honek, izan ere, aditu duenari erantzuteko eskubidea eta jarrera aktiboa du, eta esatariak norentzakoaren jarrera erantzule hori espero du bere enuntziatua eta berbaldia sortu eta kanporatzen duenean. Erantzunak, jakina, ez du zertan berehalakoa izan, ez eta hitzekoa ere.

En la vida real del lenguaje, toda comprensión correcta es activa: abarca lo que debe ser comprendido en el propio horizonte objetivo-expresivo y está indisolublemente ligada a una respuesta, a una objeción o a un consentimiento motivado. En cierto sentido, la supremacía pertenece a la respuesta como principio activo (...) La comprensión y la respuesta están dialécticamente fundidas entre sí, y se condicionan

---

7. Enuntziatu parentetikoaren definizio baterako ikus (Azpeitia, 2011: 27)

8. Fenomeno honi, hau da, norentzakoaren diskurtsoa estariaren beraren diskurtsoan aurreratu eta birsortzeari, Rouletek (1987) «diafonia» fenomeno deritza, era horretara, «polifonia» fenomenotik bereiziz. Azken hau, besteren ahotsa (norentzakoarena salbu) bere diskurtsoan tartekatzen duenerako uzten du.

recíprocamente; no pueden existir la una sin la otra (...) El hablante entra en el horizonte ajeno, en el trasfondo perceptivo del oyente. (Bakhtine, 1989: 99-100).

Laburbilduz, diskurtsoa gizartekoa da, soziala; ez da hiztegieta biltzen den hitz-altxorra. Edonoren diskurtsoa gainontzekoenarekin harremanean dago: gure hitz eta enuntziatuak bestek esandakoekin hornitzen dira, baita norentzakoak eman liezazkiokeen balizko erantzunekin ere.

Ulerkera eta interpretazio horretatik letorke Bakhtine-ren «dialogismo» fenomenoak: diskurtsoa komunikazio-trukea den heinean, esatari-norentzakoek elkarri eragingo diote, bien arteko elkarriketa «imitatua» bideratuko dute, batetik, eta bestetik, esatariaren diskurtsoan gainontzeko diskurtsoen oihartzuna edo isla nabarmenduko da.

Otro procedimiento (...) es *el crear un aparente dialogismo en el texto*. El hablante utiliza una construcción interrogativa dirigida aparentemente a un interlocutor, que él mismo responde. De esta manera resalta ese segmento, al utilizar esa apelación, y también crea un dinamismo en el texto al desdoblarse el hablante. Crea dos enunciados aparentes que en el fondo son el mismo locutor (Fuentes Rodríguez, 1999: 49) (letrakera etzana gurea da).

Ondorioz, «dialogismoa» edo, aurrez aurre dauden gizakien arteko komunikazio-trukea litzatekeena, ez da elkarriketaren edo dialogoaren eremura soilik mugatzen; ikuspegi hau bera nabarmentzen da bakarrizketetan, baita Koldo Mitxelena idatzitako kritiketan ere. Egiteko horretan, hots, esatari-norentzakoaren arteko elkarriketa bideratzeko orduan, enuntziatu parentetikoek zeresanik badutela adibideen bidez frogatu eta agerian jartzen saiatuko gara. Baina aurrera joan aurretik «enuntziatu parentetikoak» diogunean, zer eman nahi dugu aditzera?

2.2. Enuntziatu parentetikoak

Enuntziatu parentetikoak, labur-labur esateko, esatariak norentzakoari egiten dizkion keinu, seinale eta oharrak dira, testutik bertatik mezuaren interpretazioa (nora)bideratu eta gidatzeko erabiltzen dituenak. Esatariaren helburua bere intentzioa norentzakoak atzematea da eta horretarako ahalegin guztiak egingo ditu, norentzakoarekin konplizitatezko harremana sortzeaz gain, bere enuntziatua modalizatu, birformulatu eta testuinguratzeko, diskurtsoaren argudio-hariak eta interpretazioak esatariak nahiko zukeen bidetik jarrai dezaten.

Esan dugunaren adierazgarri, hona hemen adibide bat. Letrakera lodiz paratu dugu enuntziatu parentetikoak, edo E2 izendatuko duguna, eta letrakera arruntez oinarritzeko enuntziatua, edo E1 izendatuko duguna:

(1) Behingoz bederen, zinemak, ixpilu (**zeren ixpilu gero?**) izateari utzirik, amets-ateak ireki dizkigu, Albert Larrorisseri eskerrak (ZIN⁹: 170).

---

9. Laburdura hori erabiliko dugu zinema-kritikak direla aditzera emateko, eta LIB I eta LIB II liburu-kritikei dagozkie.

Adibideak erakusten digunez, egitura honek, bigarren graduko puntuazio-markez¹⁰ (koma pareak, marrak eta parentesiak) zedarrituta egoteaz gain, ondorengo lau ezaugarri hauek bete beharko ditu:

- Gutxienez bi enuntziatu izango ditugu jokoan: E1 eta E2 enuntziatuak.
- Bi enuntziatu horiek elkarrekin gurutzatzen dira, eta, oro har, E2 enuntziatuak E1 enuntziatuaren egitura sintaktikoa hautsiko du.
- Bi enuntziatu horiek beregainak edo independenteak dira.
- E2 enuntziatuak dakarren informazioa makroegituran (edo metadiskurtsoan)¹¹ kokatzen da.

Goiko adibidean ahots ezberdinak atzeman litezke. E1 edo oinarrizko enuntziatuaren enuntziatzailea dugu batetik, eta oinarrizko enuntziatuan bertan esandakotik pixka bat urrunduz, egitura parentetikoaren enuntziatzailea. Aldi berean, bi ikuspegi edo ahots desberdin txertatzen dira. Baina zein da esatariaren beraren ahotsa? Egitura parentetikoan agertzen den ahotsa esatariarena ote da? Esatariaren ahotsa bihurtzen ote da norentzakoak izan lezakeen balizko galderaren edo objektioen oihartzun? Esataria aldi berean bikoiztu egin ote da?

Hainbat galdera sor dakizkiguke (beheraxeago helduko diegu), baina enuntziatu parentetikoaren balio polifonikoa agerian uzteko, aurrez, «esataria» eta «enuntziatzailea» adigaiak bereizi beharrean aurkitzen gara.

2.3. Esatari/enuntziatzaileen arteko bereizketa: polifonia-gertakaria

Esatari deituko diogu une jakin batean hizkuntza-adierazpena, ahoz nahiz idatziz, jakinaren gainean gauzatzen duen lagunari. Ez da kodetzaile edo informazio-barreiatzaile hutsa, bere ezaupide, sinesmen, jarrera dituen eta bere inguruarekin harreman-sarea sor dezakeen benetako gizabanakoa baizik.

Esatari deizioa Enuntziatioaren Hizkuntzalaritzan *locutor* edo *locuteur* aditzera emateko erabiltzen dena itzultzeko darabilgu. Baina esatari honek hainbat mozorro har ditzake, eta informazioa bere ikuspegi soiletik eman ordez, besteren ikuspegia beregana dezake, beste norbaiten enuntziatzaile bilakatuz. Besteren ahotsak ere izan dezake oihartzunik esatari baten berbaldian. Beraz, oso garrantzizkoa gertatzen zaigu «polifonia» edo ahots ugariren teoria gure egitea, esatariaren eta enuntziatzaileen arteko bereizketa gauzatzeko.

10. Termino honetaz gehiago jakin nahi duenak jo beza (Catach, 1980, 1994) lanetara.

11. Labur-labur esateko «makroegitura» perpausaz gaindi dagoen egitura da eta testuaren antolamenduari berariaz eragiten dio. Argudio-egitura nahiz informazio-egitura barne hartzen ditu baita enuntziatio-maila (adierazteko modua) nahiz modalizazio-maila (esandakoari buruzko jarrera, iritzia) ere (Azpeitia, 2010). Van Dijkek (1980, 1983) makroegitura egitura semantikotzat jotzen du, eta haren ustez, makroegiturak testuaren koherentzia orokorrari eragiten dio. Kontzeptu horien inguruko informazio gehiago nahi duenak jo beza, besteak beste, lan hauetara: Azpeitia, 2010; Van Dijk, 1980, 1983; García Berrio, 1983; Fuentes Rodríguez, 1998.

Metadiskurtsoak —edo diskurtsoaren gaineko diskurtsoak— testu-alderdiak pertsona arteko alderdiekin uztartzen duen eremua joko du begiz; hau da, diskurtsoaren antolamenduan nahiz esatari-norentzakoaren arteko interakzio-harremanetan eragiten duten diskurtsoaren hizkuntza-osagaiak izan ohi dira azterkizun (Vande Kopple, 1985; Dafouz Milne, 2000). Diskurtsoaren gaineko diskurtso hori, edo proposiziozko edukitik at dagoen eremu hori bataiatzeko batzuek «metadiskurtso» terminoa erabili ohi dute, eta beste batzuek, berriz, «makroegitura».

Ducrot-en arabera (1984) ezinbestekoa da «enuntziatu bat→subjektu bat» ekuazioa desegitea; hau da, zilegi da enuntziatu beraren azpian subjektu bat baino gehiago agertzea, zilegi da ahots bat baino gehiago agertzea. Eta hori polifonia-teoriaren arabera azaltzen du.

Ducrot-ek S1 edo adierazpenaren edo enuntziatioaren subjektua lehenik eta behin, bi alderditatik aztertzen du: errealitate enpirikoa den aldetik (Igorlea λ), eta diskurtsoko errealitatea den aldetik (Igorlea L). Gisa honetara laburbil dezakegu:

esataria λ	esataria L
errealitate enpirikoa (munduko izaki)	diskurtsoko-errealitatea
subjektu fisikoa	subjektu narratiboa

Bereizketa hori aski baliagarria gerta dakiguke eleberri, ipuin edo zein-nahi kontaeratarako. Hauetan guztietan, oro har, egileak (λ) narratzaile nahiz pertsonaiak (L) jartzen baititu subjektu narratibo gisa.

Gure aztergai zehatzari begira, ordea, bi esatariek bat egiten dute; izan ere, aztergai ditugun kritikak Koldo Mitxelenak (izate fisiko-enpirikoa eta hezur-haragizkoa den aldetik) idatzi zituen eta kritika horietan agertzen den diskurtsoko-esataria ere Koldo Mitxelena idazlea bera da. Beraz, gure aztergaiari begira, bereizketa honi baino indar handiagoa emango diogu, Ducrot-ek berak, «L esatariaren» barnean, hau da, diskurtsoko subjektuen barnean, atzematen duen bereizketari. «L esatari» honen barnean, izan ere, esataria eta enuntziatzaileak bereizten ditu.

Esataria eta enuntziatzailea(k)

Bataren eta bestearen artean dagoen alderik funtsezkoena, apika, honako hau da: esataria enuntziatuaren arduradun zuzena da (ekoizlea), enuntziatuaren osagai diren hitzak eta egiturak hautatzen dituena; enuntziatzaileak, berriz, enuntziatu horrek iragartzen dituen ikuspuntuekin egiten du bat¹².

Horrenbestez, esataria ez da ikuspuntu bat, ikuspunturen bat har dezakeena baizik. Esataria, bada, bakarra da, bakarra baita enuntziatua sortzen duena (enuntziatuko hitz eta egiturak hautatzen dituena); enuntziatzailea, berriz ugaria izan

12. «Par définition, j'entends par locuteur un être qui, dans le sens même de l'énoncé, est présenté comme son responsable, c'est-à-dire comme quelqu'un à qui l'on doit imputer la responsabilité de cet énoncé» (Ducrot, 1984: 193). «(...)J'appelle "énonciateurs" ces êtres qui sont censés s'exprimer à travers l'énonciation, sans que pour autant on leur attribue des mots précis» (Ducrot, 1984: 204).

13. Hizkuntzak, jakin badakigu, ikuspuntu ugari aditzera emateko bere bitartekoak ditu; hau da, hainbat hizkuntza unitate berariak ikuspunturen bat aditzera emateko erabiltzen dira. Esate baterako, gure corpusean, Mitxelenak etengabe darabiltza «halakok dioenez» nahiz parentesien edo marren artean agertzen diren «halakok dio» bezalako esapideak. Guri, enuntziatu parentetikoen azterketa honetan, marren, parentesien nahiz koma parearen artean doazenak interesatzen zaizkigu. Baita esataria bere diskurtsotik aldentzeko, urrutiratze erabiltzen dituen baliabideak ere. Hauxe baita, hain zuzen ere, enuntziatu parentetiko ugariaren egitekoa, esataria bere diskurtsotik aldentzea, besteren ikuspuntua tartekatzea, alegia. Alderdi horretatik esan dezakegu enuntziatu parentetikoek, azken batean, tartekatua izan den enuntziatuarekin erkatuz, enuntziatzaile nahiz modalitate aldaketa dakarrela.

daiteke, esatari horrek enuntziatua bere ikuspegitik, nahiz besteren ikuspegitik¹³ igor baitezake.

Enuntziatzaileak, ondorioz, enuntziarioari esker agertzen diren izakiak dira, nahiz eta hauek berariaz hitz egin ez, nahiz eta hauen hitzak zehatz-mehatz agertu ez, beren ikuspuntua agertzea zilegi egiten dute. Ildo horretatik uler dezakegu Banfield-ek (1979) enuntziatzailea kontzientzia-subjektua (*sujeito de conciencia*) deitzea, edota ikuspuntu-gunetzat jotzea.

Esatariak duen enuntziatzailearekiko jarrera hamaika modutakoa izan daiteke. Corpuseko zenbait adibiderek inispilatzen saiatuko gara.

a) Urruntzeko harremana

(1) Behingoz bederen, zinemak, ixpilu (**zeren ixpilu gero?**) izateari utzirik, amets-ateak iriki dizkigu, Albert Larrorisseri eskerrak. (ZIN: 170).

(2) Bizkaiko hitza omen da *durdua* «dificultad» eta Mogelek (**baina zein Mogelek eta non?**) darabilena. (LIB I: 114).

(3) Egilearen iritziak —**eta norenak ez?**— okerrak izan daitezke hemen edo han. (LIB I :130).

Esatariak beregana dezake, bada, ikuspegi bat edo beste, baina zenbaitetan bereganatu duen ikuspuntu horretatik urrundu eta enuntziatzaile hark enuntziatutakoa iruzkindu egingo du. Horrela «autokritika» egiteko aukera izango du; bere burua iruzkindu eta kritikatzeko aukera, norentzakoaren atentzioa erakartzeko. Eta urruntze-efektu hori erdiesteko, goiko adibideetan ikus dezakegunez, enuntziatu parentetikoak bitarteko aproposak gertatuko zaizkio. Horrelakoetan, betetzen da guztiz Ducrot eta Bajtin autoreek polifoniaz¹⁴ diotena: polifonia ez da bakarrik aniztasuna edo dialogismoa, baizik eta ikuspuntuaren arteko bestelakotasun edo kontrajartzea ere bada.

b) Esatariak enuntziatzailearekin bat egitea

Aldez aurretik garbi gera bedi maiz aski (edo gehienetan) esatariak bere-berea duen ikuspuntutik igortzen duela enuntziatua, eta kasu horretan esataria eta enuntziatzailea biak bat izango liriteke. Baina gertatzen ere da esatari horrek enuntziatua beste norbaiten ikuspuntutik igorri arren, ikuspuntu horrekin erabat bat etortzea. Bat-etortze hori, gainera, berariaz aditzera eman dezake:

(4) Onak gailen, gaiztoak lotsagarri ikusirik azkenean, alai irtengo dira zinetik, eta sartu baino zintzoago direlakoan gainera, gogoia onen alde baitzeukaten —**badakizue alderdi horretakoak izaten garela beti, zineman behintzat**— eta eserlekutik mugitu gabe onei eginahalean lagundu baitiete. (ZIN: 124).

---

14. Ozaetak (2010: 180) dimentsio polifonikoarekin lotuta berbaldi *autofonikoak* (esatariak bere hitzak edo berbaldiak —aldez aurretik esanak edo ez— ekartzen dituenean), *diafonikoak* (ekarritako enuntziatua aurrez aurre dagoen solaskidearena denean) eta *polifonikoak* bereizten ditu.

Enuntziatzailea esatariaren enuntziatuan sartzea eragotzi edo uzten duten mekanismoak «ageriko heterogeneotasunaren» lorratzak dira. «Heterogeneotasuna» bereziki J. Authier-Revuz-ek (1982, 1984, 1995) jorratu du. 1984an argitaratutako artikulu batean, Jacqueline Authier-ek, «enuntziatio-heterogeneotasuna» eman zuen aditzera eta «heterogeneo» izaera horren azpian bi mota nagusi bereizi zituen:

- 1) – heterogeneotasun osagarria edo izatezkoa (*constitutive*)
- 2) – agertzen edo bistakoa den heterogeneotasuna (*montrée*)

Heterogeneotasun osagarria ez da diskurtsoaren gainazalean agertzen; halaz ere, diskurtso arteko emaitzatzat har daiteke, Bakhtine-k bere dialogismoaren teorian adierazten zuen legez: diskurtso jakin bat aurreko diskurtso guztiekin harremanetan jartzen du osagarria den heterogeneotasunak. Beraz, badirudi diskurtsoa osatzen duen heterogeneotasun honek diskurtsoaren ehundura nola eginda dagoen aztertzen duela, aurretik sortutako gainontzeko diskurtsoekin harremanetan.

Bigarren heterogeneotasun mota, izenak berak adierazten digunez, enuntziatio mailan esplizituki agertzen da. Horren adierazgarri horra hor, esatariaren urrutzea, esatariaren bikoizketa edo bitan banatzea, polifonia-markak, etab. Egia da enuntziatioaren gainazalean agertzen den heterogeneotasunaren arrastoak aurkitzea errazagoa dela. Hauek, Covadonga Pendones De Pedrok (1992: 10) esango digunez «se reconocen a través de algunas irregularidades gramaticales, variaciones formales del código, el *discurso interrumpido* y marcas tipográficas» (letrakera etzana gurea da).

Ageriko heterogeneotasun hau bi erataraz ager daiteke: markatuak diren formez, nahiz forma markatu gabeez. Markatuek, tipografia edo sintaxi bidezko markei esker, «bestearen»¹⁵ lekua zehazten dute, eta hemen sartuko genituzke kaxotxen artean edo etzanez datozen esaldiak, baita enuntziatu parentetiko mota bat ere. Berezi, «enuntziatu parentetikoek» azpisailtzat jotzen ditugun zuzeneko estiloa, zitak, etab (Azpeitia, 2010).

Las formas marcadas establecen el lugar del «otro» a través de una marca unívoca (ya sea ésta de carácter tipográfico o sintáctico) como en el caso de los términos y frases entrecomilladas o en cursiva, los incisos, el discurso directo e indirecto, las citas, etc. (Pendones De Pedro, 1992: 10).

Enuntziatu parentetiko batzuetan besteren ahotsa marka formalez aditzera ematen da:

– «Aipu-marken» marka ortotipografikoarekin:

(5) Eta hainbeste esaera gogoangarrik («**koldarra ehun bider hiltzen da; bihoztunak, ordea, ez du heriotza behin baino gehiago dastatzen**») gehiago merezi zuen (ZIN: 127).

---

15. Esataria zenbaitetan bere diskurtsoa enuntziatzailearen hitzetatik (besteren diskurtsoetik) bereiztera behartuta dago eta horretarako maiz aski marka tipografikoetara jotzen du: kaxotxetara...

– Zuzeneko estiloarekin. Estilo hau da dialogismoaren edo polifoniaren gertakaria argien aditzera ematen duena¹⁶:

(6) «Bertso oyek —**dio Aita Zavalak**— Euskalerra guzira zabaldu ziren...» (LIB II: 122).

Hori hala izanda ere, artikulua honetan aztergai izango ditugu — heterogeneotasun ez-markatuaren baitan— inolako marka formalik gabe besteren ahotsa, edo besteren ahotsaren oihartzuna, dakarten adibideak. Maiz, ondorengo atalean ikusiko dugunez, egitura parentetikoak baliabide hagitza egokia gertatzen zaio inolako kanpoko marka tipografikorik gabe esatariaren beraren bikoizketa islatzeko.

3. Koldo Mitxelenaren enuntziatu parentetikoak esatariaren bikoizketa islatzeko bitarteko

Maiz ez du, izan ere, aipamen gisa ematen erlijio liburuetakoa den esana, edota aipamen gisa ematen badu ere, batek ez daki zeinetakoa den. Beste batzuetan osoro bere hizkeran txertatua, kako eta ezer gabe, agertzen da eta ez da batere erraz halakoa antzematen. Esate baterako, Sacha Guitry zenduaz ari dela honela dio: «Hilaren obra bizirik daukagunez gero, zilegi izan bedi hartaz, hilaz zilegi ez litzatekeena, esatea» (...) Nork asma hor San Agustinen esaera bat erabili duela Mitxelenak gogoan, haren «De mortuis non fit mentio» delako hura ez badu? Besteren ahoz mintzo da hor, beraz, Mitxelena (Altuna, 1988: 29).

Goiko aipuak Mitxelenaren zine- eta liburu-kritiketan agertzen diren ahotsei (eta ikuspegiei) egiten die erreferentzia eta ahots horiek, gainera, batzuetan marka tipografikoekin bereizirik agertuko dira, baina beste batzuk inolako markarik gabe. Atal honetan Mitxelenaren diskurtsogintzaren ezaugarritzaile diren enuntziatu parentetikoak (E2) oinarritzko enuntziatuarekin harremanetan (E1) izango ditugu azterkizun, besteren ahotsak norbere diskurtsuan (bigarren graduko puntuazio-markez aparte), inolako marka formalik gabe islatzeko bitarteko diren heinean. Jakin badakigu, izan ere, enuntziatu parentetikoak egitura berezia dela bai intonazio aldetik baita betetzen duen funtzioaren aldetik ere: enuntziatu aske bat, lotura sintaktikorik gabe bigarren mailako puntuazio-marken artean kokatzen dena. Beraz, izan baditu marka formalak egitura hau gainerako diskurtsuetatik bereizteko, baina ahots ugariak islatzeko ez du enuntziatu parentetikoaren barnean marka tipografikoz ahots horiek desberdintzerik behar.

Atal honetan adibide zehatzen bidez frogatzen saiatuko gara enuntziatu parentetikoek esker, batzuetan, esataria bikoiztu, erdibitu edo bitan banatuko dela. Batetik, beste ahots batzuen enuntziatzaile izango da; hau da, besteren ikuspegiak ekarriko ditu diskurtsora, nahiz eta hor aditzera ematen den informazio edo edukiaren arduradun ez izan. Enuntziatio-ekintzaren arduradun izango da soilik. Holakoetan E1 enuntziatzailea deituko diogu eta honek ez du beti esatariak berak duen iritzi-ustekin zertan bat egin.

---

16. Azken batean, *zuzeneko estiloan* esatari batek beste enuntziatzaile baten ikuspuntua bereganatu baino areago, bi esatariaren enuntziatuak elkarrekin gurutzatzen dira; hau da, A esatariaren diskurtsua B esatariaren diskurtsuan tartekatzen da. Enuntziatu-markoak (parentetikoak) zuzeneko aipuak jasotzen dituen enuntziatuaren eskema sintaktikoa hausten du.

Bestetik, esataria bere ikuspuntuaren arduradun eta enuntziatzaile bihurtuko da (E2 enuntziatzaile) eta horretarako enuntziatu parentetikoak hautatuko ditu. Egitura horietan oso nabarmenak izango dira esatariaren beraren lorratzak, bere markak.

Bikoizketa honi esker, adibideek erakutsiko digutenez, zerbaiti buruzko ikuspegi ezberdinak oso modu zuzenean adierazteko aukera izango du Mitxelenak. Norentzakoaren arreta erakarriko du, honek deskodetzeko ariketa konplexuagoa egin beharko baitu. Gutxienez, bi interpretazio-hari irekiko dira, bi enuntziatio ezberdin baitira. Izate erreale baten bi ahots dira: bata, E1 enuntziatzailearen itxura hartzen duena, testua sortu duen unekoa, eta bestea E2 enuntziatzailearekin bat egiten duena, geroago, bigarren momentu batean egiten duen zuzeneko iruzkina: benetako elkarrizketa baten aurrean bageunde bezala «ni» batek «zu» bati zuzentzen dion adierazpena. Ikus dezagun adibidez baliatuz:

(7) Ulysseri —**zergatik ordea?**— halako Luzifer-airetxo bat erantsi diote, edo Prometheu-airea, Greziazatik aldegin nahi ez badugu (ZIN: 147).

(8) Iñaki eta Begoñak seme bat dute: «el Txantxo (**ze izen arrano da hori?**)» (ZIN: 133).

(9) Bizkaiko hitza omen da durdua «dificultad» eta Mogelek (**baina zein Mogelek eta non?**) darabilena (LIB I: 114).

Goian esandakoa garbi ageri da adibide horietan; izan ere, esataria bera izango da E1 enuntziatuan esandakoa zuzenean zalantzan jarri eta nolabait ere kritikatu duena. Esatariak, bada, enuntziatu parentetikoan agertzen den enuntziatzailearekin egingo du bat, baina ez E1-eko enuntziatzailearekin.

Esaterako, (9) adibideko «omen» partikulak aditzera ematen digu esataria besteren enuntziatzaile dela¹⁷, baina esatariaren beraren ikuspegia enuntziatu parentetikoan bertan agertzen da; hau da, E1 enuntziatzailearen ikuspegia zalantzan jartzen du parentesien arteko galdera horrek.

Beste batzuetan, kritika kutsua are nabarmenagoa izango da, eta esatariak, zuzenean enuntziatzailea astintzeko erabiliko ditu enuntziatu parentetikoei esker egindako iruzkinak:

(10) Zer arraiotarako behar du euskaldun berriak jakin nola esaten diren «apogeo» eta «perigeo» (**Nola esaten diren?**). Bada ordu gure egitekoari lot gaxizkion (euskara irakastea bada, ahalik ongien eta errazen irakasteari), hodeietatik apur batez jexiaz (LIB II: 49).

(11) «Troar´ek txumustuan erasartu zuten zaldia...ta danak erri-barrura sarturik, egundoko lepoketa (itoketa) egin zuten» (**Era-sartu? Ez ote dugu euskaldun guztiok «sar-erazi» esaten? Eta noiz ezkerro ito dezake inor burni edo tupiki zorrotzak?**) (LIB I: 69).

---

17. Zubeldiak (2009) «omen» partikuladun perpausen esanahiaz ari dela ikuspegi estandarrean hiru ezaugarri nabarmendu zaizkiola esango digu eta horietako lehena honako hau da: «Hiztunak adierazten/aditzera ematen duen proposizioa besteren batek esana omen dela ematen du aditzera/adierazten du «omen»ek» (Zubeldia, 2009: 230).

(12) «Akamenon Mukene-urira elduala, bere emazte Klitaimnestere ta Aigista'k asmo batez erail zuten» (**Zenbat Agamenon ziren heldu ahala hiltzeko?**) (LIB I: 69-70).

Beti ez zaio, ordea, enuntziatzaileei zuzenduko. Beste batzuetan, badirudi esatariak galderak norentzakoari zuzentzen dizkiola, edo behintzat, honekin bideratu nahi duela elkarrizketa. Eta horrek diskurtsoari dinamismoa emateaz gain, baieztapenak eztabaidaезinak edo erabat irmoak ez direlako sententzia ematen du, nolabait norentzakoarekin (norentzakoaren usteekin) banatu nahiko balitu bezala.

(13) «Hemen, egia esan, bideak zabalik zeuden, baina, euskararen truk beren ametsak eman nahi dizkiguten gramatikararien axolagabekeria batetik eta idazleen lasakeria bestetik (**ba ote dago nork bere gogara, antzora, eta moldera egitea baino errazagorik?**), aspaldi josi zitzaigun otez eta elorritz (LIB I: 128-129).

(14) Aita Villasante ezagutzen duenak—**eta nork ez du ezagutzen izenez behintzat gure artean?**— badaki nola egiten dion beti lanari, sustraiz eta funtsez, bil eta azter ditzakeenak oro bildu eta aztertu ondoren, edozein sailetan (LIB II: 60-61).

(15) Eta azkenean, behar bezala, onek daramate saria, diruaren ordeztantzia garbia besterik bada ere. Izan ere —**nork ukatuko?**— ez omen da aberastasun hoberik (ZIN: 167).

(16) Bagenituen lehen euskaraz sasi-jakintsuak, sasi-letratuak eta (**zergatik ez esan?**) sasi-kumeak; orain berriz, lehengoan gain, sasi-absolutuak, sasihelburuak, sasi-kezkak, sasi-pakeak eta nik al dakit beste zenbait sasi-gauza (LIB I: 139).

Garbi dago, adibide horiek, norentzakoarekin gauzatzen duen elkarrizketaren edo dialogizitatearen lekuko direla eta, gainera, esatariak maiz galdera erretorikoen teknikara jo ohi duela. Zentzuzkoa da pentsatzea esatariak ez duela norentzakoak galdera horiek erantzuterik nahi. Zer da orduan esatariak galdera erretoriko bat formulatzen duenean erdietsi nahi duena?

- Batzuetan zuzenak eta egokiak ez direla iruditzen zaizkion ikuspegi eta jarrerak kritikatu eta horiei eraso egitea (10., 11. eta 12. adibideak, esaterako).
- Esatariaren beraren iritzi eta jarrera pertsonala adieraztea (8. adibidea).
- Hainbat iritzi edo baieztapen zalantzan jartzeko modukoak ez direla adieraztea; hau da, baieztapen ukaezintzat jotzea (15. adibidea, esaterako).

Etorkizunari begiratzea edo etorkizunean gerta litekeenaren zertzelada batzuk ematea:

(17) Inoiz edo behin —gero eta hobeto gabiltzala— egiazko *Garoa*-ren oroitzapena bera galduko balitz ere (**zer esango lukete orduan kritikiko bihurriek?**), oraingo inausaldian baztertu diren abarrak jaso nahi genituzke Egan-en (LIB I: 80).

Adibide horiek guztiek erakusten digute esataria diskurtsoan bertan bikoiztu edo bitan banatu dela, izate beraren bi ikuspegi, bi ahots bailiran. Batetik, E1 enuntziatzailea genuke; hau da, oinarrizko enuntziatua enuntziatzeko ardua duena. Eta bestetik, E2 enuntziatzailea, bigarren une batean (enuntziatu parentetikoari esker), hasierako diskurtso-plangintzatik kanpo balego bezala egindako iruzkina: E1 enuntziatzaileak eman duen informazioa iruzkindu, zalantzan jarri, kritikatu, erasotu egingo duena.

Diskurtsoan bertan egon daitezkeen bestelako iruzkinekin erkatuz, badute adibide horiek berezitasunik: esatariak iruzkinak zuzen-zuzenean egiten ditu, E1 enuntziatuaren linealtasuna hautsiz eta une horretan bertan tartekatuz. Zuzeneko kritika, zuzeneko iruzkina, norentzakoari arreta sorrarazteko modukoa da, hari zuzenduko balitzaio bezala adierazten baititu, eta horrela, berarekin zuzenean izandako elkarrizketa bat imitatzen du.

Jokabide honek ba ote du hondarrean bestelako xederik? Ondorengo puntuan ikusiko dugu polifonia-gertakaria pertsuasioa erdiesteko xedeari loturik egon litekeela. Izan ere, esatariak bere argudiatzean aurrera egiteko ezinbestekoa gertatzen zaio bere ideiek norentzakoaren babesa izatea, eta horretarako norentzakoarekin elkarrizketa bidez «kooperatu» edo auzolanean aritu beharko du, nahiz eta elkarrizketa hori imitatua edo fikziozkoa izan.

4. Koldo Mitxelenaren enuntziatu parentetikoak esataria bikoiztuz argudiatzean aurrera egiteko bide

4.1. Polifonia-gertakaria

Enuntziatu parentetikoekin aldi berean diskurtso paralelo bat gauzatzea lortzen du Koldo Mitxelenak, bi interpretazio-lerrori ateak irekitzeko gai izango den diskurtso paraleloa. Argi dago, ordea, bi diskurtsoak ez daudela maila berean; bat bestea baino (nora)bideratuagoa izango da eta esatariaren argudio-haria aurrera eramateko baliatuko du. Enuntziatu parentetikoek irekitzen dutena ironikoagoa, bihurriagoa da, bere argudiatzean aurrera egiteko bitarteko aproposa da. Ikus dezagun adibide hauekin:

(18) Ipuiak badu miztoa, eta suge-miztoa gainera. Nabari zaio ez dela gaia zenbaiten (**askoren edo gutxi batzuen?**) gogoko izango eta hala ere, edo horrexegatik beragatik, batere beldur eta kupidarik gabe azaldu nahi luke. Badirudi eginahalean minberatu beharrean dabilela minbera daitezkeenak. Ezin esan, bada, eskua gorde duenik: gehiegi agertu du, aukeran (ZIN: 145).

Adibide honetan bi enuntziatio-lerro bereiziko ditugu, esatariaren bikoizketaren ondorioz:

- E1 enuntziatzailea: esatariak enuntziatzaile honen ikuspegitik kontaktzen duenean, kontaketa neutroagoa, orokorragoa edo zehaztugabeagoa egiten du. Esataria, soil-soilik, ikuspegi horren enuntziatzaile izango da.
- E2 enuntziatzailea edo enuntziatu parentetikoan agertzen dena: enuntziatzaile honek darabilen ikuspegiak esatariarekin bat egingo du; edo, hobeto

esan, esatariarena berarena da. Hala, aurretik emandako informazioa bigarren une batean iruzkindu egingo du (honek ere «miztoa» aterako dio). Azken batean, egitura honetatik inferi dezakegu E1 enuntziatzaileak zerabilen «zenbait» zehaztugabe hori «gutxi batzuek» osatzen dutela (gutxi batzuen aldeko apustua egingo du) eta gutxi horiek ziurrenik beheraxeago aipatzen dituen «minbera daitezkeen» haiek soilik direla.

Galdera erretoriko bezala planteatuko du zalantza hori airean utziz eta sujerentzien munduari atea irekiz. Aldi berean, diskurtsoa dinamismo batez ziprztinduko du, norentzakoarekin izan dezakeen fikziozko elkarriketa imitatuz.

(19) Eta, hau da beltzena eta gogorrena, gertakari berbera bi aldetara entzuten baldin badugu —gaurko neska-mutilek irakurtzen dituzten nobeletan edo antzinako poema epikoetan bezala edertua eta goratua, edo oraingo eta lehengo zenbait idazlek ohi duten bezain belztua eta itxuratxartua—, alderik politena ez dela beti, ezta maizenik ere, egiazkoena izaten. Japonen eta hemen gizona —**eta emakumea**— izukaitz baino bildurriago, prestu baino berekoiago, bihotz-zabal baino zitalago dela, alegia» (ZIN: 130).

«Eta emakumea» enuntziatua perpausaren ikuspuntutik aztertu izan bagenu, bi izen-sintagmen arteko koordinazio kopulatiboa (emendiozkoa) ikusiko genuke: «gizona» eta «emakumea» bi sintagmak maila berean baleude bezala. Garbi dago, ordea, esatariak esanahi edo interpretazio hori erdietsi nahi balu, ez zukeela parentetiko bezala adieraziko.

Eta lokailuak, beraz, aurreko sintagmak elkartzeko edo lotzeko baino gehiago balio du enfatizatzeko; sarrera egiten dion enuntziatua indartzeko balio du. Alde horretatik pentsatu beharko genuke esatariak tartekatu duen informazio hori arras garrantzitsua dela; izan ere, leku jakin horretan egote hutsagatik (parentesi moduan) indartua edo fokalizatua dagoen informazio hori berrindartua agertzen da *eta* lokailuarekin.

Intonazioari dagokionez ere, bada alderik kopulatibo soila irakurri, edo kasu honetan bezala, enuntziatu parentetiko bezala irakurri. Badirudi, bigarren une batean berregituratu duela; hasierako plangintzan egon gabe, unean bertan gogoratu izan balu bezala.

Interpretazioaren aldetik, izate beraren bi ahots direnez gero, esatariaren bikoizketa honek bi interpretazio-lerro irekitzen ditu:

- Batean, interpretazio «inozentea» edo «sexismoaren» arrastorik gabekoa; «gizona» dioenean (bai onerako eta bai txarrerako), gizona eta emakumea barne hartzen dituen adigai orotarikotzat hartuz (E1 enuntziatzailea).
- Bigarren interpretazio-hariak, ordea, «emakumea» adigaia berariaz gehitzen dio; hots, badaezpada «gizon» adigai horretan «emakumeak» ere sartzen direla adierazi nahi du. Horrek, egungo irakurleei behintzat, «matxismo», «feminismo» kontzeptuak iradokitzen dizkigu (edo hizkuntzaren erabilera sexistak). Bigarren interpretazio-lerro hau, bada, askoz ere zorrotzagoa, kritikagoa da.

Horrelako adibideek erakusten digute esatariaren lorratzak hor bertan agertzen direla, zuzenean norentzakoari egindako iruzkinak dira, eta komunikazio-ekintza erreal bat imitatzen dute.

(20) Baina kantari eta dantzari —**eta zahatoari eragiten**— ari direino ez dira, dirudienez, gehiago oroitzen ez Itsasoaz ez etxe-gaineko hipotekaz (ZIN: 132-133).

Lehendik ere indartua eta fokalizatua zegoen enuntziatua (parentetikotasunak eraginda), baina, eta lokailuari esker, areagotu egingo da nabarmentze hori. Hemen ere bi interpretazio-lerro bereiz ditzakegu:

Bata xaloagoa, «inozenteagoa»: dantzari eta kantari aritzea ongi ikusita dago gizartean; beraz, ez litzateke kritikarik egongo. Aldiz, bada beste interpretazio bat ere, zorrotzagoa, kritikoagoa, ironikoagoa dena: «Zahatoari eragiten ari direino ez dira gainerako arazoez oroitzen». Eta hori litzateke kritikagarria.

Azkenengo interpretazioari ateak enuntziatu parentetikoak irekiko dizkio. Azken batean, esatari beraren azpian bi enuntziatzaile ditugu, bat xamurragoa, inozenteagoa, besteren ahotsaren enuntziatzaile soil dena; hau da besteren ikuspegia ekartzera lerratuko dena. Eta bestea, zorrotzagoa, ironikoagoa, kritikoagoa, filmaren alderdi negatiboak agerian utziz norentzakoa bideratzen saiatuko dena. Hondarrik hondarrean, enuntziatu parentetikoari esker, kontaketa iruzkindu, epaitu egingo du besteren ikuspegia alde batera utzi eta bere hatza uzten duen esatari-enuntziatzaileak.

Diskurtsoaren linealtasun hori hautsi ez balu, irakurleak ez luke zertzelada horretan erreparatuko, eta, azken batean, zertzelada hori esatariarentzat garrantzizkoa da, bere argudio-prozesu horretan filma parodiatzeko helburuan laguntzen baitu.

(21) Gogoz —**eta batzuetan parre-algaraz**— irakurtzen dira ipui guztiak, buru batetik bestera. Zenbaitzu ezagunak dira Plaentxia-Eibarretatik kanpora ere (LIB I: 91).

Adibide honetan ere ikus daiteke esatariak egitura parentetikoa erabiliz indarra, enfasia eman nahi diola ipuinen alderdi dibertigarriari. Ez dira soilik gogoz irakurtzen, gogoz irakurtzeaz gain, barre eraginarazteko ere gai dira. Oraingo honetan, buruan duen norentzakoa liburu edo ipuin hauek irakurtzera lerratu nahi du. Horretarako, ahots ezberdinen artean berea nabarmentzen du, modu markatuago batez bere ikuspegia tartekatuz.

(22) Euskara egiten —**edo egin ustean desegiten**— hasi baino hobe genuke euskaldunok euskara ongi ikasten hasi (LIB I: 69).

(23) Negarrez gaude beti, euskal irakurgai gutxi ditugula eta, eta ditugun ederrak ere ezin ditugu, **edo ez ditugu nahi**, irakurri (LIB I: 71).

Gure ustez, enuntziatu parentetiko gisa tartekatzen dituen azkeneko bi adibideen helburua argudiatzearen norabidea ñabartu, zehaztu eta abiaburuko formulaziotik erabat aldentzea da. Horietan garbi ikus daiteke E1 formulaziorarekin

aditzera eman nahi dena eta E2-ri esker, bigarren une batean egiten duen birformulazioarekin aditzera eman nahi dena justu kontrakoa dela eta bi enuntziatio-lerro bereizi beharko genituzkeela. Batetik, oinarrizko enuntziatuak (E1) edo abiaburuko formulazioak dakarren enuntziatio-ikuspegia, eta bestetik, parentetikoak (E2) edo azken bi kasuetan birformulazioak dakarrena; hau da, abiaburuko formulazio horretatik beste muturrera aldentzeko den esatariarena. Besterik baita esatea «ditugun irakurgai ederrak ezin ditugu irakurri» edo «ez ditugu irakurri nahi», edo «euskara» egitea, edo «egin ustez desegitea». Oso besterik, gainera. Bigarren formulazioak, bada, enuntziatioaren ikuspegi-aldaketa dakar, eta horrek argudiatzea ere bideratu egingo du; bigarren enuntziatio horren menpe egongo baita lehena.

«Neuroagoa» den interpretazio-lerroari (E1), markatuagoa, bideratuagoa dena eransten dio (E2) esatari eta enuntziatzaileak. Badu, bada, argudiatzean eraginik. Izan ere, esatariak ez ditu ikuspegi edo ahots ezberdinak oharkabea, inolako helbururik gabe tartekatzen; diskurtsoa berak nahi duen bidetik eramateko helburuarekin baizik.

4.2. Balizko diafonia

Polifonia-gertakariaren barruan, esataria norentzakoak izan dezakeen iritzi edo ikuspegiaren enuntziatzaile bihurtzen denean, diafonia-gertakariaren aurrean gaudela esan ohi da (Miche, 1995). Gertakari honekin, esatariak norentzakoaren ahotsak ekarriko ditu diskurtsora, baina helburu jakin batekin, bere argudiatze-prozesu horretan aurrera egiteko helburuarekin; izan ere, norentzakoak izan ditzakeen balizko «kontra-argudioak» bere diskurtsoan bertan adierazi eta hauek alde batera utziz, bere argudiatzeak indar handiagoa izatea lortuko du. Diskurtsoa besterenaren oposizioan eratze horrek berekin dakar besteren diskurtso hori oso ongi ezagutzea; besteren ideiak eta balizko erantzunak ere ongi ezagutzea eta bestek egin litzakeen kontra-diskurtsoei aurre egiteko estrategiak bilatzea (Sitri 1995: 185).

Badirudi esatariak, norentzakoak izan ditzakeen argudio horiek guztiak aztertuta ez ezik, baztertu ere egin dituela, eta, beraz, hausnarketaren ondorio dela egindako argudiatzea. Horrela, haren argudiatzeak indar handiagoa duela dirudi, edo behintzat zalantzan jartzea zailagoa dela.

(24) Eta aldamenekoaren oihuak belarrian ditugula, nola amets egin, «Cinemascope»—«**mundua sortu zenez gero ikusi den gauzarik miragarriena**»—berriarekin ere? (ZIN: 129).

Adibide honetan ikus daiteke enuntziatu parentetikoa besteren ahotsak islatzeko bide dela; gainera, berariaz zehazten ditu aipu-markei esker (forma markatutako ageriko heterogeneotasuna). Dirudenez, ahots horiek bere inguruko jendearenak dira (inguruko kritikoenak edo iragarki edo propagandarenak), eta pentsa dezakegu bere idatziak irakurtzen dituztenak ere tartean egongo direla.

Hitz eta ahots hauek, ordea, helburu jakin batekin islatzen ditu: bere arrazoibidean aurrera egiteko baliagarri gertatuko zaizkio. *The robe* filmaren kritika negatiboa egiten ari delarik, kontrako argudioak emateko modua da: Cinemascope,

hain miragarria dela badiozue ere, ez da beti nahikoa filma ona izateko. Alegia, bestek goraipatzen duten teknika horrekin egina dago, baina, hala ere, ez du lortu bera (esataria) ametsen munduan sartzea; ez du lortu berak filma atseginez ikustea. Bidenabar, «Cinemascope» kritikatzeko baliagarri zaio.

(25) Ingelesek *high-brows* deitzen dituzten kontentagaitz haietako direnek (**edo garenek?**) esango dute beharbada ez dela hau zinema hutsa, literatura dela. Baina kopet harro ez direnek (**ez garenek?**) ez dute damu izango ikustera joana (ZIN: 124).

Bi enuntziatu parentetiko horiei esker norentzakoarekin fikziozko elkarrizketa bideratu du. Bidenabar esan dezagun horiei esker esataria bikoiztu egingo dela, esataria bera baita enuntziatutako informazioaren lehenengo entzulea, eta informazioaren enuntziatzaile izateaz gain, informazio beraren iruzkintzaile ere bihurtuko da aldi berean. Iruzkina bigarren une batean diskurtsoan bertan adieraziz, esatariaren barnean egon daitezkeen «zalantzak» indartuko ditu.

Aldi berean, ordea, izan daiteke kortesiaz, gizatasunez jokatzeko modua ere: *kontentagaitz* nahiz *harro* izenondoak negatiboak baitira eta inor ez mintzeko modu bat izan daiteke bere burua ere zaku berean sartzea.

Eta irakurleak (norentzakoak) berari buruz duen iritziaren oihartzun badira? Hala balitz, «diafonia» fenomenoaren aurrean egongo ginateke, norentzakoak berak duen iritziaren enuntziatzaile bihurtuko baita. «Se apela a palabras posiblemente dichas por el receptor o estados de conciencia del mismo» (Fuentes eta Alcaide Lara, 2002: 242).

(26) Hau da, ez duela aski betiko baiezka aritzearekin, hango gauza eder eta atseginak —**zorioneko «amerikar bizibidea»**— eztarria urratu arte goratzearekin. Jendearen burua, buruhaustek astintzeko aitzakiarekin, arintzeko edo. Are gehiago arintzeko, alajaina! (ZIN: 149).

Amerikar zinemari kritika egiten dio, haren helburua gehienetan zein izaten den adieraziz: «Hango gauza eder eta atseginak goratzea». Kritika horretan E2 enuntziatzaileak kontatu bakarrik ez, sentimenduak adierazi ere egingo ditu, kritika are eta indartsuagoa eginaz.

(27) «Nekazari haurrentzat idatziak dira, ordea» —**esango du beharbada norbaitek**—, «eta orain kaletarrak dira gehienbat, ez baserritarrak, mota horretako irakurgaien beharrea daudenak». *Baina* aurki horri ere aurki dakioke bere ifrentzua: hiritarrak, kaletarrak, badira oraingo euskal eskoletako haurrak, eta kaletarrak direlako hain zuzen, guztiok mantentzen gaituen ama lurretik saihestuak eta aldenduak, are gehiago komeni zaie nekazaritza eta aberezaintzaren berri jakitea (LIB II: 112-113).

Besteren hitzez baliatuko da oraingoan ere, haiei aurre egin (*baina* lokailua) eta bere argudiatzeari indar handiagoa emateko (ez ote da «sokratikoa» dialektikan aritzeko modu hau?). Beraz, «polifonia» gertakariaren aldakia besterik ez den «diafonia» gertakaria ere, hein handi batean, argudiatzeko teknika edo estrategia bihurtuko litzateke.

5. Ondorioak

1) Artikulu honetan Koldo Mitxelenaren diskurtsogintzaren ezaugarritzaile diren egitura parentetikoak izan ditugu hizpide, eta agerian jarri nahi izan dugu Koldo Mitxelena bezalako maisu batek bere diskurtsoan aurrera egiteko, batere behartu gabe, egitura jakin horietara jotzen badu diskurtsoaren ikuspegitik egitura horiek funtzio garrantzitsua dutelako egiten duela. Beraz, diskurtsoaren ikuspegitik begiratuta behintzat, ez direla besterik gabe ken litezkeen egiturak.

2) Izan ditzakeen funtzioetatik guztietatik¹⁸ bat hautatu dugu: enuntziatu parentetikoaren balio polifonikoa. Mitxelenaren corpuseko adibide zehatzekin frogatu dugulakoan gaude enuntziatu parentetikoek badutela balio polifonikorik, eta horrek diskurtsoari dinamikotasuna eransteaz gain, esatari-norentzakoaren arteko elkarrizketa «imitatzeko» nahiz diskurtsoaren norabidea esatariak nahiko lukeen bidetik zuzentzeko ere baliagarri direla. Bat gatoz, bada, Baque Millet-ek (1999) dioenarekin:

(...) ces segments remplissent des fonctions précises dans le discours, fonctions qui ne peuvent en aucun cas être reléguées à un second plan, d'autant plus qu'elles constituent un lieu privilégié de la négociation, de la part du locuteur, de la bonne marche de son intervention par rapport à son interlocuteur (Baque Millet, 1999: 32).

Enuntziatu parentetikoek dakarten informazioa, gainera, zenbaitetan esatariak testuan bertan esandakoak baino askozaz ere gehiago iradokitzen duela iruditzen zaigu. Izan ere, enuntziatu parentetikoaren estrategia honi esker, esatariak hainbat ikuspegi adierazteko aukera du; hainbat sentsazio eta iritzi aipatzeko aukera ematen dio, eta ziurrenik ideia bera garatzea baino eragingarriagoa, iradokitzaileagoa eta aberatsagoa gertatuko zaio. Norentzakoak, azken batean, enuntziatu zehatz horrek (edo esatariak bidaltzen dizkion keinu horiek) eraginda informazio pragmatikoaren errota etengabe martxan jarri beharra izango du. Hainbat informazioaren asoziazio edo lotura egingo du; ziurrenik, esatariak berak buruan zerabiltzanak baino gehiago. Enuntziatu parentetikoek, bada, testuak adierazten duenaz gaindi, iradokitzeak aukera eta bidea irekitzen dute.

6. Erreferentzia bibliografikoak

Altuna, P. (1988): "Aurkezpena", *MEIG I, II, III*, Donostia, 15-33.

Authier-Revuz, J. (1982): "Hétérogénéité montrée et hétérogénéité constitutive: éléments pour une approche de l'autre dans le discours", *DRLAV*, **26**, 91-151.

_____, (1984): "Hétérogénéité(s) énonciative(s)", *Langages*, **73**, 98-113.

Azpeitia, A. (2010): *Koldo Mitxelenaren euskal prosako diskurtso estrategiak: enuntziatu parentetikoak*, Deustuko Unibertsitatea.

---

18. Tesian (Azpeitia, 2010) enuntziatu parentetikoek Koldo Mitxelenaren diskurtsoan dituzten eginkizunak bost estrategia komunikatibo nagusitan bildu ditugu:

- Enuntziatu parentetikoak, argudiatzean aurrera egiteko estrategia erretoriko-pragmatikoa.
- Enuntziatu parentetikoak, pertsona arteko harremanak bideratzeko estrategia.
- Enuntziatu parentetikoak, informazioa testuinguruan kokatzeko estrategia.
- Enuntziatu parentetikoak, ahozkoitasuna idatzian txertatzeko estrategia.
- Enuntziatu parentetikoak, esatariaren intentzio ironikoa aditzera emateko estrategia.

- , (2011): “Enunziatu parentetikoak: Koldo Mitxelenaren intentzio ironikoaren ispilu”, *Gogoia*, **10** (1&2), 21-54.
- Banfield, A. (1979): “La syntaxe de l’incise narrative et l’attribution de point de vue de phrase en phrase”, *Linguisticae Investigationes*, **3:2**, 229-243.
- Bakhtine, M. (1979/89): *Esthétique et théorie du roman*, Gallimard, Paris (gaztelaniaz: *Teoría y estética de la novela*, Taurus, Madril, 1989).
- , (1984): *Esthétique de la creation Verbale*, Gallimard, Paris (gaztelaniaz: *Estética de la creación verbal*, Siglo XXI, Madril, 1985).
- Benveniste, E. (1970): “L’appareil formel...”, *Langages*, **17**, 10-18.
- Catach, N. (1980): “La ponctuation”, *Langue française*, Larousse, Paris (aldizkariaren zenbaki osoa).
- , (1994): *La ponctuation (Histoire et système)*, Presses Universitaires de France, Paris.
- Covadonga Pendones, D. P. (1992): “La heterogeneidad enunciativa: algunas manifestaciones de la heterogeneidad mostrada”, *ELUA*, **8**, 9-24.
- Dafouz Milne, E. (2000), *El metadiscurso como estrategia retórica en un corpus de textos periodísticos: estudio contrastivo de la lengua inglesa y lengua española*, Universidad Complutense de Madrid (argitaratu gabeko tesia).
- Ducrot, O. (1984): *Le Dire et le Dit*, Éditions de Minuit, Paris (gaztelaniaz: *El decir y lo dicho. Polifonía de la Enunciación*, Paidós, Bartzelona, 1986).
- Escandell Vidal M. V. (1993): *Introducción a la pragmática*, Anthropos, Bartzelona.
- Fuentes Rodríguez, C. (1996): *Aproximación a la estructura del texto*, Librería Ágora, Malaga.
- , (1998), “Estructuras parentéticas”, *LEA*, **XX/2**, 137-174.
- , (1999): “Lo oral en lo escrito: los enunciados parentéticos”, *Moenia*, **5**, 225-246.
- Fuentes Rodríguez, C. eta Alcaide Lara, E. R.(1996): *La expresión de la modalidad en el habla de Sevilla*, Premio Ciudad de Sevilla de Investigación 1994, Publicaciones del Excmo. Ayuntamiento de Sevilla, Sevilla.
- García Berrio, A. eta Albaladejo, T. (1983): “Estructura composicional. Macroestructuras”, *ELUA*, 127-180.
- , (1983): *La ciencia del texto. Un enfoque interdisciplinario*, Paidós, Bartzelona.
- Garro, E. (2008): *Jendaurreko debateak euskaraz. Diskurtso erreferituaren azterketa*, UPV-EHU argitalpen zerbitzua.
- Grande Rosales, M. A.(1994): *Proyección crítica de Bajtín: La articulación de una contrapoética*, Universidad de Granada, Granada.
- Grize, J. B. (1982): *De la logique à l’argumentation*, Droz., Geneva.
- Kerbrat-Orecchioni, C. (1986): *La Enunciación. De la subjetividad en el lenguaje*, Hachette, Buenos Aires, 1993.
- , (1998): *Les interactions verbales. Approche interactionnelle et structure des conversations*, I. lib., Troisième Édition, Armand Colin, Paris.
- Linares, M. (1974): *La puntuación correcta*, Talleres el diario de Avila, Avila, 1991.
- Miché, E. (1995): “Les formes de reprise dans un débat parlementaire”, *Cahiers de Linguistique Française*, **16**, 241-265.
- Mitxelena, K. (1988): *Euskal Idazlan Guztiak I, II, III*, Euskal Editoreen Elkarte, Donostia.
- Mounin, G. (1974): *Dictionnaire de la Linguistique*, Quadriga /Presses Universitaires de France, Paris, 1993.
- Ozaeta, A. (2010) : *Agirre Asteasukoaren eracusaldia: Sermoia ikuspegi sozio-diskurtsiboaren argitan*, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Roulet, E. (1987). Complétude interactive et connecteurs reformulatifs”, *Cahiers de Linguistique Française*, **7**, 193-210.

- Sitri, Fr. (1995): "L'incise: un point d'hétérogénéité dans échanges entre pairs", *Cahiers du CEDISCOR*, **3**, 173-191.
- Vande Kopple, W. (1985): "Some exploratory Discourse on Metadiscourse", *College Composition and Communication*, **36**, 82-83.
- Van Dijk, T. A. (1980): *Texto y contexto. Semántica y pragmática del discurso*, Cátedra, Madril.
- Zavala, I. M. (1996): *Escuchar a Bajtín*, Montesinos, Bartzelona.
- Zubeldia, L. (2009), "Omen'partikularen azterketa semantikoa eta pragmatikoa", *Gogoa*, **9(2)**, 227-247.

